

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

2021 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2021 Vol. 3

**www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov
Qosimboy Ma'murov
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo'raqo'ziyev, Anvar Sayfullayev.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyoung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov
Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov
Kasimbay Mamurov
Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziev, Anvar Sayfullaev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Nergis Biray, Süveyda Şahin

Özbekçede Kullanılan Türkçe Kökenli Hastalık Terimleri (Baş Bölgesi).....6

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Bahodir Karimov

Herman Vamberi – mumtoz adabiyot tadqiqotchisi.....17

Zaynabidin Abdirashidov

Abdurauf Fitrat va Buxoroda Jadidchilik.....30

Sharif Yoqubov

Besutun bitiklari Alisher Navoiy talqinida.....54

Tarix. Manbashunoslik

Shamsiddin Kamoliddin

Islom renessansida Markaziy Osiyo turkiylarining roli.....67

San'at

Oqilxon Ibrohimov

Temuriylar renessansida musiqa san'ati.....91

Fatih Gür

Türk kültüründe renkler102

CONTENT

Linguistics

Nergis Biray, Suveyda Shahin

Disease Terms of Turkish Origin used in Uzbek (Head Region).....6

Literature. Translation studies

Bahodir Karimov

Herman Vamberi is a researcher of classical literature.....17

Zaynabidin Abdirashidov

Abdurauf Fitrat and Jadidism in Bukhara.....30

Sharif Yokubov

Besutun's works as interpreted by Alisher Navo'i.....54

History. Source studies

Shamsiddin Kamoliddin

The role of the Turks of Central Asia in the "Islamic Renaissance"67

Art

Oqilkhon Ibrohimov

Musical art of the Timurid Renaissance.....91

Fatih Gur

Colors in Turkish culture.....102

Besutun bitiklari Alisher Navoiy talqinida

Sharif Yoqubov¹

Abstrakt

Ushbu maqola Alisher Navoiy asarlarida “Besutun” atamasining qoʻllanishiga bagʻishlangan. Shoir hayoti davomida tarixiy voqealar, moziyga daxldor yodgorliklar, xalq orasida saqlanib kelayotgan rivoyatlarni toʻplab boradi. Ularga qayta ishlov berib, lirik sheʼrlari va epik asarlarida samarali foydalanadi. Navoiy ijodiy faoliyatida har bir soʻzdan unumli foydalandi. Bu uning asarlaridagi soʻzlar va atamalarning ishlatilishida yaqqol koʻzga tashlanadi. Ana shunday soʻzlardan biri “Besutun” atamasi hisoblanadi. Bu atama shoirning “Xazoyin ul-maoniy” nomli turkiy va fors-tojik tilida yaratilgan “Devoni Foni” devonlarida qoʻllanilib, yorqin obrazlar yaratish imkonini beradi. Bir soʻz bilan aytganda, shoir ushbu atamani oʻz va koʻchma maʼnolarida qoʻllab, chiroyli tashbehlar yaratdiki, u ijodkorning ruhiy olamida kezib yurgan tuygʻularini ifodalashda muhim rol oʻynaydi. Bu atama orqali soʻz sanʼatining nafis va takrorlanmas namunalarini yaratadi.

Kalit soʻzlar: *gʻam togʻi, Besutun, lirik qaqramon, Farhod, Koʻhkan, soʻz sanʼati, koʻngil, gʻam, qiyoslash.*

Kirish

Alisher Navoiy oʻz ijodi davomida har bir soʻz, atama va iboralardan unumli foydalandi. Shoir Sharq mumtoz adabiyotida eng koʻp soʻz ishlatgan boʻlsa ham uning ijodida tasodifan qoʻllangan bitta ham soʻz yoʻq [Бафоев 1983, 19]. Hatto juda kam uchraydigan soʻzlar ham ijodkor ruhiy olamida kezgan ulkan voqealardan darak beradi. Shunday soʻzlardan biri “Besutun” atamasi hisoblanadi. Buyuk mutafakkir bu soʻzni “Xazoyin ul-maoniy” va “Devoni Foni” sheʼriy devonlarida eng zarur oʻrinlardagina tilga olgan boʻlsa ham, ular matn va tasvirga serqirra mazmun baxsh yetgan. Shoirning ilk sheʼrlar devoni – “Badoyi” ul-bidoya”da ushbu soʻzga birinchi bor

¹ Yoqubov Sharif - filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Termiz davlat universiteti.

E-pochta: sharif.yoqubov@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3963-8787

Iqtibos uchun: Yoqubov, Sh. 2021. “Besutun bitiklari Alisher Navoiy talqinida”. *Oʻzbekiston: til va madaniyat* 3: 54-66.

duch kelamiz:

Besutung'akim sutun Farhod bo'ldi, qofi ishq.

Ul sutunni Besutun ostidagi «nun» qildilo [Navoiy 1987, 65].

Ushbu baytda shoir “Besutun” soʻzining oʻz va koʻchma maʼnosidan unumli foydalanib, chiroyli tashbeh yaratadi. Ishq oʻti Farhod qalbini pora-pora qilganligini ushbu detal orqali ifodalab beradi. Birinchi misradagi “Besutun” soʻzi bir qarashda oʻz maʼnosida qoʻllanganga oʻxshasa-da, aslida tushib qolgan togʻ maʼnosida ishlatilmoqda (metonimiya). “Farhod” soʻzi esa ustun maʼnosini bajar-moqda. Qofi ishq izofali birikmasidagi “qof” soʻzi ham togʻ maʼnosida kelmoqda. Qof togʻi mumtoz adabiyotda dunyoni oʻrab turgan ulkan togʻ deb tasavvur qilinadi. Shu tufayli bu yerda u ishqning koʻlami va darajasini boʻrttirib koʻrsatish maqsadida qoʻllaniladi. Demak, ulkan ishq togʻi sifatida tasavvur qilinadi. Metonimiya usulida soʻz koʻchma maʼno kasb etmoqda. Birinchi misrada “Farhod” ustun soʻzi oʻrnida qoʻllangani holda, ikkinchi misradagi “sutun” soʻzi Farhod oʻrnida qoʻllanadi. Qof togʻiga qiyos qilingan ishq togʻi (qofi ishq) shunday ulkan togʻga ustun, tirkak boʻlib turgan ustunni (Farhod qaddini) “nun” qildi, yaʼni qaddini bukdi. Ushbu baytda harfiy sanʼatlar qoʻllangan holda butun bir togʻga ustun boʻlgan Farhod ham ishq togʻi zarbasiga dosh berolmay qaddi “nun”ga aylandi. Qaddini *nun* qilmoq mumtoz adabiyotda ogʻir yuk, azob-uqubat taʼsirida oshiq qaddining buki-lishi arab alifbosidagi “nun” harfiga oʻxshab bukilib qolish maʼnosida qoʻllangan. Qadimda “nun” harfi sevikli yorning ogʻziga ham, koʻzi-ga ham, oshiqning bukilgan qaddiga ham qiyos qilingan. Yuqoridagi baytda esa ishq togʻi maʼshuqaning oʻz sevgilisiga yetkazgan jabr-u jafosi tufayli oshiq yigitning chekkan iztiroblari uning qaddini *nunga* aylantirdi. Bayt markazida qofi ishq iborasi turadi. Ana shu ibora-ni-mohiyatini anglab olsak, ushbu satrlarning mazmunini tushinib olish imkoniyati tugʻiladi.

Eronning shimoliy viloyatida Besutun nomli togʻ qoyalarida qadimdan saqlanib qolgan mixxatlarda bunyod etilgan yozuvlar bor. Ushbu xatlardan maʼlum boʻlishicha, Eron shohi Doro I (eramizgacha 522-486-yillar) jahongirlik siyosatini yurgʻizib, Oʻrta Osiyo va Kavkazdagi Sugʻdiyona, Margʻiyona, Midiya, Parpiya, Sattagidya kabi mamlakatlarni bosib olgan edi. Bosqinchilarga qarshi Oʻrta Osiyo xalqlarining ozodlik kurashi toʻxtovsiz davom etib turdi. Doro I Bobilda bosqinchilik urushi olib borayotganda, bir necha oʻlkalarda unga qarshi ozodlik harakati boshlanib ketdi. Ayniqsa,

marg'iyonaliklar shiddatli kurash olib borishdi. Bu kurashga Firaat boshchilik qilar edi. Qo'zg'olonchilar shafqatsiz kurashlardan keyin bostirildi. Firaat esa asir tushdi. Uning quloq-burni kesiladi, ko'zlari o'yib olinadi va Ekbatonda mahv etiladi [Эркинов 1985, 12]. Besutundagi mixxatlarda Doro I o'zining ushbu jangdagi g'alabasini yozib qoldirgan edi. Bu voqea dastlab Doro I ga o'z siyosatini yuritib turishga yordamlashgan bo'lsa-da, bora-bora xalqlar va elatlar nafratiga uchray boshladi. Firaat esa ozodlik va erk uchun kurashuvchi, zulm va zo'ravonlik qurboni sifatida keng tarqaldi.

Vaqt o'tgan sayin bu voqea badiiy adabiyotga ham kirib keldi. Turli davr ijodkorlari Firaatga har xil munosabatda bo'ldilar. Ayrim qalamkashlar uni qoralashdi. Firaat so'zi asta-sekin Farhodga aylandi. Kishilar asosiy manba bo'lgan Besutun yodgorligini unuta boshladilar. Bu qoya rivoyat va afsonalarda ko'pincha Farhod nomi bilan bog'liq holda tilga olinadigan bo'ldi. Alisher Navoiy Xuroson va Movarounnahrning ko'p joylarida bo'lib, tarixiy obidalarni kuzatdi. Erondagi Tehron bilan Qirmonshoh o'rtasidagi Besutun tog'i qoyalarida zikr etilgan yozuvlar bilan tanishdi. Xalqlar orasida sayyor obrazga aylanib ketgan Firaatning achchiq qismatini qattiq achinish bilan kuzatdi. Bu voqeani shoir uzoq yillar unuta olmadi va uni asarlari qatiga mohirona muhlradi.

Alisher Navoiy asarlarida "Besutun" va "Farhod" atamalari deyarli yonma-yon ishlatiladi. Shoir Besutun haqida fikr yuritar ekan, albatta, o'sha yerda Farhod ham tilga olinadi. Ular birgalikda qo'llanib so'z san'atining nafis namunalarini yaratish imkonini beradi.

G'am yuki ostida qaddim bo'ldi xam, imkoni yo'q,

Besutunning ostida tuz asramoq Farhod qad [Navoiy 1965, 67].

G'am-og'ir ruhiy holat. U har qanday odamning qalbini pora-pora qiladi. Kundan kun kishining qalbini kemirib boruvchi g'am yuki lirik qahramonni og'ir holatga soldi. Shoirning qaddini xam qildi (bukdi). Bu yuk ostida shoir Farhodni ko'z oldiga keltiradi. Tayan-chi yo'q Besutun tog'ini ko'tarib turishga qodir bo'lgan Farhod ham g'am tog'i oldida ilojisiz qoladi. Bu g'am tog'ini ko'tarishga Farhodning ham to'zimi yetmay qaddi egildi ("nun" bo'ldi). Shoir taqqoslash vositasida Farhodday pahlavon "qaddini "nun" qilgan", zilday og'ir tog'ga dosh berishga Farhodning ham imkoni bo'lmaganidek, g'am yuki oldida lirik qahramonning qaddi bukildi. Farhod va Besutun detallari orqali o'z boshiga tushgan g'am yukini bo'rttirib ko'rsatdi.

*Qozmasa ko'nglum yana g'am Besutunin yaxshiroq,
Hech shirin lab chu qilmas rahm bu Farhodima* [Navoiy (a).
1965, 300].

Yuqoridagi baytda g'amnok shoir ko'nguldan zorlanadi. Ko'ngil g'am bila to'la qalbini tirnaydi. G'am inson qalbining kushandasi. U g'am tog'i Besutunini kovlaydi. G'am Besutunga qiyos qilinaadi. Besutun atamasi g'am tog'i ma'nosida qo'llaniladi. Besutun shoir qalbiga, ikkinchi misrada qalbini Farhodga o'xshatmoqda. Badiiy adabiyotga Farhod obrazi kirib kelgandan buyon ezgu tilakli insonlar unga havas va ayni vaqtda alohida bir achinish bilan qaraydilar. Navoiy ham Farhod obrazini butun mehri va qalb qo'ri bilan yaratdi. «Xazoyin ul-maoniy» devonlarida ham bu obrazga takror-takror murojaat qiladi. Yuqoridagi baytda ham buning yaqqol ifodasini ko'ramiz. Shoir *ko'ngul*, *Besutun*, *qazmoq* detallari orqali chiroyli tashbehtar uyushtiradi. Ishq-muhabbat va nozik sirlar maxzani bo'lgan ko'ngilga ko'p murojaat qiladi. Bu so'z shoir ijodida nozik tuyg'ularini ifodalovchi qalbiga, yuragiga o'xshatiladi. Uning xasta ko'ngli g'am Besutuni (tog'i)ni qazish bilan bandligidan zorlanadi. Bu yo'lda unga (qalbiga) hech bir shirin so'zli kishi ham g'am bilan to'la qalbiga dalda berolmaydi. G'am tog'ini qazir ekan, aziyat chekadi. Tog'-u toshlarni kovlab yuruvchi Farhod va g'am-alamga muhtalo bo'lgan ko'ngil ham g'am tog'ini qazish bilan band. Shu jihatdan harakat o'xshashligi asosida shoirning qalbi metafora usuli orqali Farhodga ko'chadi. Farhod o'z qalbini yuragiga o'xshatadi. «Bu Farhodima» birikmasi qalbimga, yuragimga ma'nosida qo'llaniladi.

Har bir shoir o'zi yashagan davr an'analari asosida irod qiladi. Buni quyidagi bandda yaqqolroq ko'ramiz:

*Qozg'ali g'am Besutun tog'in Navoiy ilgida,
Vahki, savsan bargi ermas, teshayu Farhod erur* [Navoiy 1987,
18].

Alisher Navoiy yashagan davrda shoirlar ilik (ilig-qo'l) bilan bog'liq bir qator iboralardan foydalangan. Ilik yuvmoq (umid uzmoq), ilkini tishlamoq (afsuslanmoq), ilkini tortmoq (chekinmoq) ilkidan ketmoq (qo'ldan ketmoq) kabi birikmalar o'sha davrda o'ziga xos ko'chma ma'no anglatgan [Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati 1983 (b), II jild]. A.Navoiy o'z ijodida har bir detaldan unumli foydalanadi. Ushbu baytda shoir ilkida g'am tog'ini qazimoq iborasini qo'llar ekan, Besutun tog'i detalini g'azalga olib kirib oshiq shoir

chekayotgan g'amning darajasini oshirib ko'rsatish uchun bu atamadan foydalanadi. G'am Besutuni shunchalik oshib ketdiki, uning shu darajaga kelishiga xanjarga o'xshash savsan bargi emas, balki faqat Farhod teshasi qodir. Mumtoz adabiyotda sarv va savsan (gul-safsar) ko'pincha birga qo'llaniladi. Ba'zan ularning yakka holda qo'llanganini kuzatamiz. Ayrim hollarda "yorning qaddini ham ko'p qalamga oladi, uni an'anaga ko'ra sarvga yoki savsanga o'xshatadi." [Hayitmetov 2015, 184]. Ushbu baytda esa savsanning o'tkir yaproqlarini asos qilib oladi va Farhod teshasiga qiyoslaydi. Avvalo, sarv va savsan so'zlarining bir xil tovushlar bilan boshlanishi va bir necha umumiy tovushlarning ishtirok etishi tovushlar garmoniyasi (hamo-hangligi)ni tashkil etadi. Ikkinchidan, sarvning chiroyli qaddi-qomati va savsan gul barglarining nafisligi, turli-tuman ranglarda tovlanib gul barglari ichidagi har bir tolachalarning ro'y-rost aks etib turishi go'zal bir musaffolikni hosil qiladi va kishini o'ziga mahliyo etadi. Ushbu baytda savsan Farhod teshasiga qiyoslangan. Uning yaproqlari o'tkir xanjarga o'xshaganligi uchun, o'sha davr an'anasiga ko'ra, uni oshiq ilgi (qo'li)ga jarohat yetgazuvchi xanjar sifatida qabul qilingan. Ammo oshiq shoir qalbidagi ulkan jarohat savsan bargi emas, Farhod teshasi vositasida kovlash tufayli uni, ya'ni shoir savsan bargini Farhod teshasiga mubolag'ali ravishda barobarlashtiradi.

Alisher Navoiy Farhod obrazida Firaatning eng muhim qiralarini ko'ra oldi. Besutun qoyasida aks ettirilgan yodgorlikdagi Firaat Farhod obraziga asos bo'lganligiga ishonch hosil qildi. Alisher Navoiyning o'rta yoshlarida bitilgan:

Besutun Farhod qabridur qizorg'on loladin,

Yo aning qonidin o'lmish tuprog'i har yon qizil [Navoiy (a) 1965, 204], baytida shoirning o'ziga xos xulosasini kuzatamiz. Marg'iyonalik ozodlik uchun kurashchi Firaatning siymosi ko'z ol-dimizda namoyon bo'ladi. Nihoyat, buyuk mutafakkir ruhiy olami-da kezib yurgan fikrlarining bir nuqtaga kelib to'xtaganining guvohi bo'lamiz. Alisher Navoiyning ushbu xulosasi o'z holicha qolib ketma-di. O'tmishdagi ozodlik uchun kurashuvchi Firaat qismatini chuqur o'rganib, uning siymosida xalqlarning umumiy manfaati yo'lida qo'rqmas kurashchi-qahramonni ko'rdi. Keyinchalik, bu mavzu shoirning «Farhod va Shirin» dostoniga ko'chdi. Farhodni doston-ning bosh qahramoni darajasiga ko'tarishga asos bo'lgan voqea ham aynan shoirning Besutun qoyalarida ko'rgan va sinchkovlik bilan qiziqib kuzatgan taassurotlari bo'lsa ajab emas. Yana bir gap: Shoir

Farhod obrazida ozodlik va erk uchun kurashuvchi qadimgi O'rta Osiyolik bobolari siymosini aks ettirishni qalbiga tugib olgan ko'rinadi.

Alisher Navoiy yirik dostonlarini yaratishdan oldin ular-dagi obrazlar, voqealar va kechmishlar haqida o'z xulosasini she'riy asarlarida takomillashtirib bordi. Bu, o'z navbatida, shoirning «Xam-sa»dek ulkan asarni juda qisqa vaqt ichida tugallash imkoniyatiga ega ekanligidan dalolat beradi.

O'zbek tilidagi g'azallaridagi kabi forsiy g'azallarida ham "Besutun" atamasi Farhod nomi bilan deyarli yonma-yon qo'llaniladi. Shoir asarlarida Farhodning kechmishlari tog'-u toshlarda o'tganligi tufayli unga nisbatan "tog' ahli" birikmasi ham ishlatiladi. Majnun-ning sarguzashtlari cho'l-u biyobonda o'tganligi uchun "dasht ahli" birikmasi unga nisbat beriladi. Alisher Navoiy ustozlarining asarlariga javob sifatida tatabbu'lar ham yozgan. Tatabbu' biror shoirga ergashib, ustoz qalamiga mansub uslubni saqlagan holda unga javob qilmoq hisoblanadi. Shoir ustozlarining asarlariga o'z hurmatini ifodalagan holda tatabbu' yozadi. Navoiyning bu usulga qanchalik jiddiy ahamiyat berganligi "Devoni Foni" misolida ham yaqqol kuzatiladi. Devondagi 554 g'azalning 361 tasi tatabbu' janridagi she'rlar bo'lib, ustozlari: Hofiz, Jomiy, Amir Xusrav, Sa'diy, Abdurahmon Kotibiy, Mavlono Shohiy, Kamol Xo'jandiy g'azallariga qilingan tatabbu'lar hisoblanadi [Исхороков 2014, 225].

Ba Ko'hkan nigaru Besutun, ki on go'y

Dili tapandavu in yak g'ami garoni man ast [Navoiy (a) 2013, 77].

Bizning diqqatimizni o'ziga tortgan ushbu bayt shoirning Amir Xusrav Dehlaviyga tatabbu' qilib yozilgan ("Tatabbu'i Mir) g'azalidan olingan. Ushbu g'azal shoirning ma'shuqasi tomonidan ko'rsatilgan jabr-u sitamlardan zorlanishini ifodalaydi. Oldingi baytlarda turli vositalar yordamida o'zining ruhiy kechmishlarini ifodalab kelgan shoir ushbu bandda Besutun va Ko'hkan obrazlariga murojaat qiladi. Sevikli yor tomonidan yetkazilayotgan ozorni Ko'hkan obrazi bilan qiyoslash jarayonida ifodalaydi. Ko'hkan (Farhod)ning Besutun tog'ini maydalayotgani tasvirlanib, ko'hni kovlash uchun teshasi bilan tog'ga berilayotgan har bir zarbasi tog' qa'rini yemiradi. Bu zarba tog' jinslariga ta'sir qiladi. Shoirga go'zal mahbubaning e'tibor bermasligidan tufayli chekkan iztiroblari bayon etiladi. Ma'shuqa tomonidan yetkazilayotgan azob-uqubat Farhod teshasining zarbiga qiyos qiladi.

O'zbek mumtoz adabiyotida mavhum narsalarni hayotiy narsalarga, voqealarga qiyoslab o'rganish o'sha narsaning mohiyatini anglab olishga yordam beradi. Imonning ko'payishi va kamayishi haqidagi munozarani farqlashda quyosh nurining kamaymasligi, ammo quyoshning yerga tushib turgan nuri quyosh bilan yer o'rtasida bulutlar paydo bo'lsa, yerdagi quyosh nurining xiralashishi misolida tushuntirgan edi [Termiziy 2007, 10]. Alisher Navoiy ham mavhum fikrlarni, xususan, bevafo yor tomonidan yetkazilgan jabr-u sitamlarni bayon etishda bu usuldan samarali foydalanadi. Bu haqda taniqli navoiyshunos Nusratulla Jumaxo'janing quyidagi fikrlari diqqatga sazovordir: "Shoirning mahoratiga qoyilki, u mavhum, sirli narsa va hususiyatlarni hayotiy hodisalar bilan qiyoslash vositasida ayonlashtirib hayratomuz tarzda tasvirlab beradi" [Jumaxo'ja 2018, 70].

G'azalning har bir baytida turli xil narsa va hodisalar asosida mahbuba tomonidan yetkazilayotgan jabr-u sitam haqida fikr yuritiladi hamda u Farhod va Besutun tog'idagi voqealarga qaratiladi. G'azalning 4-bandida ma'shuqa tomonidan yetkazilayotgan sitam Ko'hkan teshasi tomonidan Besutun tog'i qa'riga yetkazilgan zarb shoirning yuragiga payma-pay urilayotgan zarbaga qiyos qilinadi. Bu zarba shoirning qalbini larzaga keltiradi.

*Siynai man ko'hi g'am mekanam az noxunash,
Bori dilam Besutun, man ba taxash Ko'hkan* [Навоий (b). 1965, 186].

(Mazmuni: *Ko'ksim g'amning tog'i, uni tirnoq bila qaziyman,
Dilim yuki Besutun tog'i, men uning ostida tog' qazuvchi Farhodman*).

Yuqoridagi bandda lirik shoir o'z ko'ksini g'am tog'iga qiyos qiladi. U tog'ni tirnog'i bilan qaziydi. Shoirning ko'ksi shunday ja-fokashki, u tog'ga o'xshatiladi. Bu tog' g'am va iztiroblar bilan to'la. G'am tog'ini tirnog'i bilan qancha qazisa ham u hech tugamaydi. Bu yerda g'am va iztiroblar makoni ko'ksi bilan dili (qalbi)dagi og'ir yuk Besutun tog'iga qiyos qilinadi. G'am tog'i ko'ksini tirnoq bilan qazisa, qalbidagi yukni tirnoq bilan emas, tog' qazuvchisi Ko'hkanning teshasi bilan qaziyman, degan fikrni aytib, qalbidagi g'am-tashvish-larining cheksizligiga ishora qiladi. Bu yerda ham tirnoq va Ko'hkan teshasi bilan kavlash detallari orqali ishqning darajasini, ma'shuqa yetkazgan jabr-u jafo tufayli oshiq chekayotgan iztiroblarni bo'rttirib ko'rsatish imkonini yaratadi. Mumtoz adabiyotda g'amni tirnoq bilan qazish iborasini qo'llash an'ana tusiga kirgan edi. Bu ibora oshiq

chekkan tunganmas va cheksiz g'amga nisbatan ishlatiladi. Navoiy yana bir g'azalida ushbu iborani:

Reshlar ko'ksunda ko'r, Farhod bahsin qo'ykim, ul

Qozmadi mendek balo tog'ini tirnog'i bila [Навоий 1963, 377], bandida ham muvaffaqiyatli qo'llaydi. Ushbu baytda lirik shoir o'z qismatini Farhod bilan taqqoslaydi. Tirnoq bilan g'am tog'ini qazimoq iborasi oydinlashadi. Bayt mazmunidan sezilib turilishicha, Farhod o'z maqsadiga yetishish yo'lida tog'ni teshasi bilan kovlash epizodi nazarda tutiladi. Ko'ksimdagi reshlar (jarohat)larga boqib ko'r, mening qismatim tog'-u toshlarni o'z teshasi bilan qazigan Farhod bahsi mening iztiroblarim oldida hech gap emas. Farhod g'am tog'ini o'z teshasi bilan qazisa, men Besutunday qalbimni tog' qazuvchi ko'hkanday qaziyman. Farhod teshasi bilan, men esa tirnog'im bilan kovlayman. Shoir Farhod haqida bahs yuritar ekan, o'z qismatining unga o'xshamasligini ta'kidlaydi. Farhod teshasi bilan tog'ni kovlasa, oshiq shoir o'z ko'ksini tirnog'i bilan qaziydi. Tirnoq bilan ko'ksini qazimoq nihoyatda mashaqqatli ish. Xalqimizda hozirgi kunda ham "ko'ksini tirnamoq, ko'ksini yerga berib yotmoq, ko'ksiga urmoq, ko'ksini ko'tarmoq, ko'ksini tilmoq, ko'ksini pora-pora qilmoq" singari iboralar ishlatiladiki, inson ichki kechinmalari ko'ks orqali o'z ifodasini topadi.

Ko'hkan Farhodning laqabi. Bu so'z tuzilishi jihatidan qo'shma so'z bo'lib, fors tilidagi ko'h (tog') va kan (kandan-qazimoq) fe'llarining birikuvidan hosil bo'lgan. U tog' qazuvchisi ma'nosini bildiradi. Tog' qazuvchi Ko'hkan (Farhod) bilan o'zini qiyos qilar ekan, lirik shoir o'z iztiroblari va qismatining Ko'hkan g'amidan ham og'ir ekanligini bayon etadi. Shoir o'z qismatini Ko'hkanning ishq qismatiga qiyoslaydi. O'zi chekayotgan ishq iztiroblarining Ko'hkandan-da ortiq ekanligini tirnoq va tesha vositasida g'am va ishq tog'ini qazimoq detallari orqali bayon etadi va ular o'zaro taqqoslanadi. Shoir bu qiyos va taqqoslashda o'z iztiroblarining Ko'hkan kechmishlaridan ham mashaqqatli ekanligini ilgari suradi.

Alisher Navoiy "Devoni Foni" asarida she'riy devon talabidan kelib chiqqan holda katta-yu kichik janrlarda ijod qilgan. Ana shunday janrlardan biri chiston va lug'z hisoblanadi. Fors-tojik tilida lug'z (ko'pligi lug'az)larda topilishi talab qilingan narsalarning eng muhim belgilari haqida yoziladi. O'quvchi lug'zda olg'a surilgan fikrlardan xulosa chiqargan holda yashiringan narsaning nomini aniqlashi zarur bo'ladi. Shoir devonlaridan o'zbek tilida 10 ta, fors-tojik tilida 9 ta lug'z o'rin olgan. "Devoni Foni"dan keltirilgan

lug'zlarning oxiridan o'rin olgan kema haqidagi fikrlarini bayon qilishda Besutun atamasidan foydalanadi.

*Chi ko'hest on? Ki dar hay'at buvad, chun Besutun, lekin
Ravon ast on, agarchi ko'hro natvon ravon guftan.
Buvad chun besutun, ammo ba tah chorash sutun bini,
Ki har yakro az onho pilpoya metavon guftan* [Навоий (b)
1965, 448].

Mazmuni: *U qanday tog'?* U shakli va ko'rinishida ustunlarsiz (suyanchiqsiz), lekin U har doim ravon yurmoqda, lekin tog'ni ravon yuradi deb bo'lmaydi. Uning o'zi ustunsiz (suyanchiqsiz), quyida to'rtta ustunni ko'rasiz, Vu ustunlarning har birini fil oyog'i va boltaga o'zshatish mumkin.

Shoir ushbu lug'zni yozar ekan, kemanding o'ziga xos ayrim belgilarini bayon qiladi. Kema dengizda suzadi. Ulkan suv sathida suzib kelayotgan kema uzoqdan tog'ga o'xshaydi. Dengizda suzayotgan yoki muallaq turgan narsa, kema, qayiq, albatta, katta bo'lib ko'rinadi. Bunday holat tekis joyda ham xuddi shunday aks etadi. Yosh Alisherning Yazd cho'lida uxlab qolib, oilasi ketayotgan karvondan adashib qolganda uzoqdagi oftoba ham ulkan gumbazga o'xshab ko'ringan edi. Bu kemanding uzoqdan ko'rinayotgan birinchi belgisi hisoblanadi. Ikkinchi belgisi uzoqdan ko'ringan narsa (kema) yuradi. Ushbu uzoqdan ko'ringan narsaning yana bir belgisi yurishidir. Lekin tog'ni yuradi deb bo'lmasligi uning tog' emasligini ko'rsatadi. Besutunni kemaga ishora qilishda "Besutun" so'zining appeliyativ ma'nosiga ham asoslanadi. Ko'rinadiki, shoir ushbu lug'zda kemanding muhim belgilarini bayon qiladi. Zukko o'quvchi bir oz fikr yuritsa, uning nomini oson topib oladi.

Sohir so'z san'atkori Navoiy har bir so'zdan unumli foydalanadi. So'zning onamastik va appeliativ ma'nolarida qo'llab, chiroyli tashbehlar yaratadi. Quyidagi misrada uning yorqin namunasini ko'ramiz. Navoiy yoshligidan koinot va osmon jismlari harakatiga e'tibor qaratdi.

Shoir Samarqandda bo'lgan paytlarda va keyinchalik Hirotga borganda ham falakiyot ilmi bilan jiddiy shug'ullandi. Ayniqsa, Fazlulloh Abulaysiy madrasasida o'qigan paytlari Samarqand madrasalarida bir qator fanlar bilan falakiyotga oid ilmlar ham o'rgatilardi. Navoiy ana shu bilimlar bilan oziqlandi, uning falakiyotga oid fikrlari va qarashlari asarlarida takror-takror uchraydi. "Hayrat ul-abror" dostonining 48-bobidagi 14-maqolatida quyidagi satrlarni o'qiymiz.

*Mixu sutunsiz tikibon chodarin ,
Davri etib chodarining paykarin.
Anda bo'lub jilvagari anjuman,
Har sori yuz lo'batlari simin badan* [Навоий (а) 1991, 246].

Nasriy bayoni: "...U mixsiz, ustunsiz chodir tikadi; chodirning ko'rinishini doira shaklida qiladi. Unda yulduzlar jilvagar bo'lib, kumush badani bilan yuz xil o'yinlar namoyish etadi [Хайитметов 1974, 101]. O'zi yashagan XV asr sharoitida geosentrik (koinotning markazi yer) qarash asosida koinotning bizning ko'zimizga ko'rinib turgan holatini bayon etadi. Oddiy ko'z bilan qaraganda "Osmon sferasi bevosita ufq doirasiga tegib yaxlit bir manzarani tashkil etadi" [Azizov 2018, 51]. Lekin bu chodir biror narsaga mixlanmagan, mahkamlanmagan muallaq ustunsiz turadi. Alisher Navoiyning olam tuzilishi haqidagi qarashlarida olamning beustun modeli yetakchi hisoblanadi. Olam tuzilishi haqidagi yuqoridagi osmon chodirining ustunsiz, mixsiz muallaq turishi uning asosini tashkil etadi. "Besutun" so'zi ustunsiz, tayanchsiz, muallaq turuvchi ma'nolarini anglatadi. Ushbu misradagi ustun(siz) - ustuni yo'q ma'nosida o'zining appeliyativ ma'nosida qo'llanilgan. "Sutun" forscha so'z bo'lib, ustun, tirgak, tirgavich ma'nolarida qo'llanadi [O'zbek tilining izohli lug'ati 2007, 598]. "Besutun" so'zidagi "be"- qo'shimchasi "sutun" asosiga qo'shilib, forscha o'zakdan anglashilgan lug'aviy ma'noga ega emaslikni ko'rsatadi. O'zbek tilida forscha "be"- qo'shimchasiga sinonim bo'lgan "-siz" o'zbekcha qo'shimchasini qo'shish bilan ham yuqoridagi kabi ma'no anglatuvchi so'z hosil qilinadi va u "besutun" so'zining appeliyativ ma'nosiga to'la mos keladi. Ularni o'zaro almashtirib qo'llash mumkin. Alisher Navoiy ustun so'zining appeliyativ ma'nosidan ham unumli foydalanadi. "Xazoyin ul-maoniy" asarida so'zning appeliyativ ma'nosi yordamida chiroyli tashbehlar uyushtiradiki, uni o'qib shoirning betakror lirik ijodkor ekanligiga amin bo'lasiz.

*Bir qadam vayronima qo'ykim, g'amingdin tunu kun,
Yuzga ilgimdur sutun tuproqqa botib tirsagim* [Навоий (b). 2013, 411].

Baytda shoir sevimli yorning ko'rsatgan jafosi, e'tiborsizligi va beparvoligidan zorlanib "ahvolimdan xabar olish uchun vayronamga qadam qo'y, ahvolimni ko'r" deb murojaat etib iltijo qiladi. Yorning jafosidan boshini qo'lga olib yerga mukka tushib yotgan oshiqning

holati nafis tasvirlanadi. Oshiq yerga mukka tushib yotar ekan, uning tirsagi tuproqqa botib yotganini ta'kidlaydi. Bu baytda tirsagi bilan yerga mukka tushib boshini qo'lga olib turgan qo'llari ustun ma'nosida ishlatiladi. Demak, bu holatda qo'l ustun, boshni ko'tarib turuvchi tirgak ma'nosida qo'llanadi. Aslida fors-tojik tilidan bizning tilimizga proteza usulida tovush o'zgarishi orqali o'tib kelganligi tufayli "sutun" so'zi ustun tarzida o'zlashgan va har ikkalasi ham mumtoz adabiyotda she'riy janr talabi bilan qo'llanib kelgan. Alisher Navoiy o'z asarlarida so'zning har ikkala shaklidan ham foydalanganini kuzatamiz.

Adabiyotlar

- Алишер Навоий. 1965. *Бадоеъул-васат* (а). Ўн беш томлик, 3-том. Тошкент: Бадий адабиёт нашриёти.
- Алишер Навоий. 1963. *Ғаройибус - сиғар*. Ўн беш томлик, 1-том. Тошкент: Бадий адабиёт нашриёти.
- Алишер Навоий. 1965. *Ғавоидул-кибар*. Ўн беш томлик, 4-том. Тошкент: Бадий адабиёт нашриёти.
- Алишер Навоий. 1987. *Бадойиъ ул-бидоя*. Йигирма томлик, 1-том. Тошкент: Фан.
- Алишер Навоий. 1965. *Девони Фоний* (б). Ўн беш томлик, 5-том, II китоб. Тошкент: Бадий адабиёт нашриёти.
- Алишер Навоий. 1974. *Ҳайратул-аброр* (б). Насрий баён қилувчи А. Ҳайитметов. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
- Алишер Навоий. 1991. *Ҳайратул-аброр* (а). Йигирма томлик, 7-том. Тошкент: Фан.
- Alisher Navoiy. 2013. *Devoni fony* (a). O'n jildlik, 5- jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2013. *Badoye' ul-vasat* (b). O'n jildlik, 3- jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Азизов, С 2018. Алишер Навоий асарларида фалакиёт сирлари. Тошкент: Ўзбекистон.
- Ал-ҳаким Ат-Термизий. 2007. *Нодир масалалар*. Тошкент: Мовароуннаҳр.
- Бафоев, Б. 1983. *Навоий асарлари лексикаси*. Тошкент: Фан.
- Исҳоқов, Ё. 2014. *Сўз санъати сўзлиги*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Жумахўжа, Нусратулла. 2018. *Навоий ғазалиёти талқинлари*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати*. 2007. 80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. А.Мадвалиев таҳрири остида. 5 жилдли, учинчи жилд, Тошкент.
- Ҳайитметов, А. 2015. *Навоий лирикаси*. Тошкент: Ўзбекистон.
- Ҳаққул, И. 2007. *Навоийга қайтиш*. Тошкент: Фан.
- Эркинов, С. 1985. *Шарқ адабиётида Фарҳод қиссаси*. Тошкент: Фан.

Besutun's works as interpreted by Alisher Navo'i

Sharif Yokubov¹

Abstract

This article is devoted to the use of the term "Besutun" in the works of Alisher Navoi. Throughout his life, the poet collects historical events, monuments associated with Mazi, and folk legends. He remakes them and uses them effectively in his lyric poems and epics. Navoi used every word in his work. This is evident from the use of words and terms in his works. One of these words is Besutun. The term is used by the Turkish and Farsi poet Devoni Foni, Hazoin ul-Maoni, to describe vivid images. In short, the poet uses this term in his own and figurative sense to create beautiful metaphors that play an important role in expressing the feelings of the creator in the spirit world. This term is used to describe elegant and unique examples of the word art.

Key words: *mountain of sorrow, Besutun, lyrical hero, Farhod, Kokhkan, verbal art, heart, grief, comparison.*

References

- Alisher Navoiy. 1965. *Badoeul-vasat* (a). 15 tomlik, 3-tom. Toshkent: Badiij adabijot nashrijoti.
- Alisher Navoiy. 1963. *Garojibus - sigar*. 15 tomlik, 1-tom. Toshkent: Badiij adabijot nashrijoti.
- Alisher Navoiy. 1965. *Favoidul-kibar*. 15 tomlik, 4-tom. Toshkent: Badiij adabijot nashrijoti.
- Alisher Navoiy. 1987. *Badoji ul-bidoja*. 20 tomlik, 1-tom. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1965. *Devoni Foni* (b). 15 tomlik, 5-tom, II kitob. Toshkent: Badiij adabijot nashrijoti.
- Alisher Navoiy. 1974. *Hajratul-abror* (b). Nasrij bajon qiluvchi A. Hajitmetov. Toshkent: Adabijot va sanat.
- Alisher Navoiy. 1991. *Hayratul-abror* (a). 20 tomlik, 7-tom. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 2013. *Devoni Foni* (a). O'n jildlik, 5- jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Alisher Navoiy. 2013. *Badoye` ul-vasat* (b). O'n jildlik, 3- jild. Toshkent:

¹ Sharif Yokubov – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Termez State University.

E-mail: sharif.yokubov@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3963-8787

For citation: Yokubov, Sh. 2021. "Besutun's works as interpreted by Alisher Navo'i". *Uzbekistan: Language and Culture* 3: 54-66.

G'afur G'ulom nomidagi NMIU.

Azizov, S 2018. *Alisher Navoiy asarlarida falakijot sirlari*. Toshkent: Uzbekiston.

Al-hakim At-Termizij. 2007. *Nodir masalalar*. Toshkent: Movarounnahr.

Bafoev, B. 1983. *Navoiy asarlari leksikasi*. Toshkent: Fan.

Ishoqov, J. 2014. *Suz sanati suzligi*. Toshkent: Uzbekiston.

Zhumahuzha, Nusratulla. 2018. *Navoiy gazalijoti talqinlari*. Toshkent: Uzbekiston.

Uzbek tilining izohli lugati. 2007. 80 000 dan ortiq suz va suz birikmasi.

A.Madvaliev tahriri ostida. 5 zhildli, uchinchi zhild, Toshkent.

Hajitmetov, A. 2015. *Navoiy lirikasi*. Toshkent: Uzbekiston.

Haqqul, I. 2007. *Navoiyga qajtish*. Toshkent: Fan.

Erkinov, S. 1985. *Sharq adabijotida Farhod qissasi*. Toshkent: Fan.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot
va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.
Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.09.2021-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturası.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.